

Lukemisen ihme

Satu Taskinen, 29.12.2014

Vladimir Nabokov: *Kalvas hehku*, 336 s., Gummerus 2014
Kääntäjä(t): Kristiina Drews

”Monet kerrat minä leikilläni nuhtelin Johnia: ’Sinun pitää todellakin luvata, että käytät kaiken tämän suurenmoisen materiaalin, sinä senkin hiirenharmaa, paha poeetta!’ ” (S. 87.)

Näin kertoo tehneensä Charles Kinbote –niminen kirjallisuuden-professori **Vladimir Nabokov** teoksessa *Kalvas hehku*. Sitaatin John tarkoittaa runoilija John Shadea, jonka naapuriin Kinbote on muuttanut.

Kinbote ihailee Shadea. Vaan minkälaista on tuo ihailu? Kinbote pyrkii runoilijan seuraan kiusaksi asti, rakastaa Shadea ja tämän työstämää runoelmaa kuin parasiitti isäntäänsä. Hän syöttää runoilijalle puoliväkisin omasta menetyksestään kertovia uskomattomia juttuja toivoen ja olettaen, että ne kaikki päätyvät tämän valmiiseen teokseen.

Kinboten onnistuu jopa kaapata oikeudet toimittaa Shaden runoelma. Hänen häikäilemättömyytensä on monien mielestä jo kauan ennen sitä saavuttanut hävyttömyyden huippunsa, mutta jatkoa seuraa. Koska *Kalvas hehku* -niminen runoelma ei täytä Kinboten odotuksia erityisesti mitä tulee mainitun ”suurenmoisen materiaalin” käyttöön, hän kirjoittaa siihen lisäksi esipuheen, kommentaariosuuden ja hakemiston. Runoelmasta ja näistä lisäosista koostuu Nabokovin niin ikään *Kalvas hehku* -niminen teos.

Imettyään Shadesta irti kaiken mahdollisen Kinbote muuttaa toisaalle. Hänen on lähdeittävä, koska oman kertomuksensa mukaan hän todellisuudessa on

maanpaossa oleva Zemblan kuningas Karl Rakastettu, jonka henkeä uhataan. Kuningas on nipinnapin säästynyt *Gradus*-nimisen murhaajan luodilta; luoti osuikin kohtalokkaasti Shadeen juuri, kun runoelma oli valmistunut. Muita henkilöitä kirjassa ovat Sybil Shade, John Shaden miestänsä suojeleva vaimo, jolle Kinbote on mustasukkainen ja Shaden elämäkertamaisessa runoelmassa esiintyvä tytär Hazel. Lisäksi on joukko yliopistoihmisiä sekä maanpakoon joutuneen kuninkaan lähipiiriä. Tapahtumapaikkana on yhdysvaltalainen pieni opiskelijakaupunki New Wye. Eletään 1950-luvun loppua.

Teos elää kielessä

Moniulotteinen kerronta ja satiirinen, parodioiva tyyli ovat Nabokovin teoksille tyypillisiä. Niin on myös *Kalvaassa hehkussa*, parodian kohteena erityisesti kirjallisuudentutkimus.

Teoksessa on loputtomasti monenlaisia ja -tyylisiä viittauksia tekstiin itseensä ja sen ulkopuolelle eli muihin teoksiin, kirjallisuudenteorioihin, filosofiaan, psykologiaan ja myös todellisiin tapahtumiin ja ihmisiin. Tarvittaisiin valtavan paljon tietoa ja sinnikkyyttä, jotta ne kaikki avautuisivat. Jotkut niistä vaikuttavat täydeltä non-senseltä tai kiertävät keskenään kehää, kuten vaikkapa hakemistossa voi huomata. Kimurantin rakenteen vuoksi kysymys henkilöiden ”oikeasta” henkilöllisyydestä ja kunkin tekstiosuuden ”kirjoittajasta” ei selviä. *Kalvas hehku* -teoksen koko idea perustuu pakenemiseen selityksiltä ja analyyseiltä. Nabokov luo kerta toisensa jälkeen lukijalle tunteen, että samaan aikaan kuin tässä ollaan ihan tutulla maaperällä, pohja on vaarassa pettää jalkojen alta jatkuvasti. Ja se pettääkin. Sitten on pelastauduttava jollekin toiselle alustalle, liikutaan ikään kuin todellisuudesta toiseen. Kun jokainen teoria vaatii omat oletusarvonsa, ne osoittautuvat todellisuudesta riippuen yhtä aikaa sekä päteviksi että kestävämmiksi.

Mitä lukiessa tapahtuu

Leikillisyydestään ja provosoivuudestaan huolimatta *Kalvas hehku* ei kuitenkaan ole (pelkkä) peli tai lukijan kiusa. Siinä kysytään:

Mitä lukiessa tapahtuu? Mitä siinä pitäisi tapahtua? Mikä on tekstin suhde elämään, maailmaan tai johonkin, jota kutsumme todellisuudeksi? Ja edelleen: Millaisia ovat kirjallisuutta koskevat moraaliset kysymykset? Mistä ja miten kirjallisuus syntyy? Mitä kirjallisuus on?

Teokseen on sisällytetty valtava määrä mahdollisia vastauksia, ja koska ne usein ovat toisiaan haastavia tai toisensa kumoavia, lukeminen vaatii paljon keskittymistä ja aikaa. Ilmestymisestään (1962) lähtien *Kalvas hehku* on jaksanut kiinnostaa kirjallisuudentutkijoita ja kirjallisista haasteista kiinnostuneita tähän päivään asti.

Teoksen yksi keskeisimmistä kohdista – ellei keskeisin – löytyy seuraavasta sitaatista:

”Me olemme järjettömän tottuneita siihen ihmeeseen, että muutama kirjoitettu merkki voi sisältää kuolemattomia kuvia, monimutkaisia ajatusrakennelmia, uusia maailmoja elävine ihmisineen, puhetta, itkua ja naurua. Me pidämme sitä helposti niin itsestään selvänä, että tavallaan me jo tällä moukkamaisella, rutiininomaisella hyväksynnällä teemme tyhjäksi ikiaikaisen työn, poeettisen kuvauksen ja komposition vähittäisen kehityshistorian puumiehestä Browningiin, luolamiehestä Keatsiin. Entä jos me kaikki jonain päivänä heräämme ja huomaamme, että emme kerta kaikkiaan osaa lukea? Toivon, että ette ihastelisi vain sitä mitä te luette, vaan myös sitä ihmettä, että se on ylimalkaan luettavissa (näin olen usein sanonut oppilailleni).” (S. 310.)

Kuka sanoo näin? Vastaus on: Kinbote. Kirjoitus, tällä kertaa Shaden runoelma, on Kinbotelle elämän ja kuoleman kysymys. On sikäli loogista, että Nabokov antaa

juuri hänelle kunnian saada lausua useita teoksen hienoimmista ja mitä suurinta kirjallisuuden ymmärrystä osoittavista ajatuksista.

Mutta käytännössä Kinbote, tuo niin lukijana, editoriina kuin kanssaihminenä kiistaton painajainen, joka tietää Sybilin käyttävän hänestä nimityksiä ”jättiläispunkki; kromosomiraatokärpänen; makitoukka; neron inha loinen” (S. 188.) ei ajatuksiaan toteuta.

Kinbote on toki ääritapaus, mutta kategorisesti tarkasteltuna hän ei kuitenkaan tee tekstin suhteen oikeastaan mitään muuta kuin ihan niitä samoja asioita, joita meistä jokainen jossain määrin tekee: ymmärtää sitä väärin, tulkitsee sitä oman kokemuksensa valossa, yrittää saada siitä jotakin irti oman elämänsä hyväksi, jättää huomaamatta asioita, unohtelee lukemaansa, antaa ulkopuolelta tulevan melu- tai muun häiriön vaikuttaa lukemiseen, viis veisaa kirjailijan tarkoitusperistä jne. Kun osoitamme sormella ja / tai katsomme Kinbotea, katsomme itseämme. Kukaan ei lopulta ole näiden inhimillisten ansojen ja vaikeuksien ylä- tai ulkopuolella. Ei (pelkästään) siksi, ettemme olisi harjoitelleet lukemista tarpeeksi vaan siksi, että niin subjektiivinen tietoisuutemme ilmeisesti nyt vain toimii.

Uteliaisuus ja sääli

Kinboten hahmon yhteydessä on todettava Nabokovin kerronnan yhdeksi erikoistuntonmerkiksi tapa panna henkilöahmot jatkuvasti toinen toistaan kammottavimpiin tilanteisiin ja kohtaloihin. Sitä ei pysäytä jokin ulkoinen mielipide eikä varsinkaan mikään yhteiskunnallinen konventio tai häveliäisyys. Henkilöhahmoja suorastaan riepotellaan, nöyryytetään, häväistään ja kiusataan, myös satutetaan, ohitetaan ja hylätään. Ja: Kirjailija Nabokov on lähestulkoon pakkomielteisen kiinnostunut pakkomielteistä. Lukiessa voi melkein kuulla tarinanpunojan naurun aivan kuin pimeästä näyttämön kulissien takaa. Se tarttuu, mikä on välillä aika kauheaa.

Nauru voi olla keksijän ja tarkkailijan pirullista, ekstaattista, löytämisen ja mielikuvituksen iloa. Se voi olla tutkijan lapsenomaista ihmetystä ihmisen valtavan sinnikkyuden, kekseliäisyyden, pyristelyn ja jopa vaikeissa olosuhteissa tapahtuvan kehityksen repertuaarin edessä. Mutta nauruun voi yhtä hyvin yhdistyä osallistuvaa myötätuntoa, lempeyttä ja ymmärtämistä, joka ylittää logiikan ja järjen tai surun ja kivun rajat.

Uteliaisuus on oleellinen osa hyvää kirjallisuutta. Elämä on rikas ja todellisuuksia monta. Joihinkin niistä meidän tietoisuudellamme on pääsy ja toisiin ei. On myös olemassa todellisuuksia, joista kukaan ihminen ei ainakaan vielä tiedä mitään. Nabokovin teokset tuntuvat kurkottavan aina vain pidemmälle, absurdin alueelle tai jonnekin muualle tuonpuoleiseen, sen kohdan yli ja taakse, joka juuri oli saavutettu ja saatu haltuun.

Kinbote sanoo:

”[-] eikö ole kummallista, että meidän järkemme on tyytyväinen, kun me valitsemme ensimmäisen mieleen juolahtavan selityksen, vaikka oikeastaan sekä tieteellinen että yliluonnollinen, sekä lihasten että aivojen ihme, ovat molemmat yhtä tutkimattomia, niin kuin kaikki Meidän Herramme tiet.” (S. 183.)

Ja myöhemmin Kinbote ja Shade keskustelevat ihmisen osasta:

”KINBOTE: Joten avainsana on – ? / SHADE: Sääli. / KINBOTE: Mutta kuka antoi meille säälin, John? Kuka on elämän tuomari ja kuoleman suunnittelija? / SHADE: Elämä on suuri yllätys. En käsitä miksei kuolema voisi olla vielä suurempi.” (S. 243.)

Mistä kirjallisuudessa on kysymys

Taiteen yksi pyrkimys on tunnetusti yrittää ymmärtää käsittämätöntä elämää. Sanotaan, että taide ilmaisee jotain, mitä muuten on mahdotonta ilmaista. Tätä käsitystä noudattaen Shade runoilee:

”Voin elämästä jotain ymmärtää / taiteeni kautta vain, sen käsittää / vain sommitellun riemun avulla. / Jos oma maailmani joka tavulla / rytmittyy oikein, käy myös jumalten / lauluissa niin – lie mitta jambinen.” (S. 81.)

Taide ei arvokkaasta tehtävästään huolimatta silti ole teoksessa *Kalvas hehku* ainoastaan väline, vaan myös jotain itsenäistä. Se muodostaa oman todellisuutensa monien muiden joukossa.

” – ’todellisuus’ ei ole aidon taiteen subjekti eikä objekti, koska aito taide luo oman erityisen todellisuutensa, jolla ei ole mitään tekemistä yhteisöllisen silmän havaitseman keskimääräisen ’todellisuuden’ kanssa.” (S. 146.)

Kalvas hehku on perusteellinen, loputtoman runsas, röyhkeä ja räjähtävän ilotteleva romaanimuotoon kirjoitettu tutkielma kirjallisuudesta taidemuotona. Sen voi nähdä massiivisena kommenttina kaikille mahdollisille lukijoille ja yhtä hyvin mestarikirjoittajan kunnianosoituksena kirjallisuudelle. Estetiikan moninaiset keinot ovat taiteen luomisen ja vastaanottamisen ytimessä. Nabokov on harmissaan lukemisesta, joka tuosta noin vain ja usein huomaamattaan ohittaa ison osan kirjallisuuden tarjoamista nautinnoista ja muista mahdollisuuksista.

” ’Minä olen yleensä hyvin suopea [sanoi Shade]. Mutta on tiettyjä asioita, joita en anna anteeksi.” Kinbote: ’Kuten esimerkiksi?’ ’Sitä ettei opiskelija ole lukenut vaadittua kirjaa. Että hän on lukenut sen kuin ääliö. Että hän etsii tekstistä symboleja [-]. Lisäksi minulla on tapana alentaa opiskelijan arvosanaa rutkasti, jos hän käyttää sanoja ’yksinkertainen’ ja ’vilpitön’ myönteisessä merkityksessä, [-]. Kinbote: ’Mutta tällaista ajattelua kuulemma opetetaan kouluissa?’ ’Siellä olisikin luudalla töitä. Lapsella pitäisi olla kolmekymmentä eri asiantuntijaa

opettamassa kolmeakymmentä eri oppiainetta, eikä vain yhtä rasittunutta koulumatamia, joka näyttää oppilaalle kuvaa riisipellosta ja sanoo että tällainen on Kiina, koska hän ei tiedä mitään Kiinasta eikä mistään muustakaan [-].’ ” (S. 172–173.)

Erityiskiitos hienosta ja vaativasta käännöstyöstä **Kristiina Drewsille** ja **Jukka Virtaselle**.